

9. Аналітична записка «**Україна 2020: демографічні та міграційні виміри безпеки**». – К. : УПП, 2012.

10. **Концепція демографічного розвитку на 2005-2015 роки.** – [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/724-2004-%D1%80>.

11. Пальян З. О. **Демографічна статистика**: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. – К. : КНЕУ, 2003. – 132 с.

12. Підгорний А. З. **Демографічна статистика**: Навчальний посібник. – Одеса : ОДЕУ, 2010. – 165 с.

13. Рингач Н.О. **Мінімізація демографічних загроз як необхідний компонент політики забезпечення національної безпеки України** // Ефективність державного управління: Збірник наукових праць Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України / За заг. ред. проф. В. С. Загорського. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2008. – Вип. 14/15. – С. 140-146.

14. Статівка Н. В., Смаглюк А. А. **Демографічна складова економічної безпеки України.** – [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2010-2/doc/2/12.pdf>.

15. Шаповал А, Мартиненко Ю. **Комплексні чинники впливу на демографічні перспективи народонаселення України в період демографічно-економічної кризи** // Віче. – 2010. – № 6. – С. 27-30.

Рецензент: д.е.н., професор Левицька С.О.

УДК 336(075.8)

А. М. МЕЛЬНИК

В. А. ДУМА

СУТНІСТЬ, ПРИРОДА ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ФІНАНСІВ

У статті розглянуто сутність фінансових ресурсів, визначено структуру фінансових ресурсів та тип фінансової стійкості Рівненської області. Надано пропозиції щодо вдосконалення формування та використання регіональних фінансів.

© Мельник А. М. - к.е.н., доцент Національного університету водного господарства і природокористування;

©Дума В. А. - аспірант Національного університету водного господарства і природокористування

In the article the nature of financial resources was considered, the structure of financial resources and type of financial stability Rivne region were determined. The proposals for improving the development and use of regional finance were given.

Ключові слова:

Регіональні фінансові ресурси є одним з основних критеріїв ефективності соціально – економічного розвитку регіону. По суті, фінанси регіону є відбитком стану його економіки, виробничої та ресурсної бази. Їх склад та соціально-економічні функції визначаються тими ж характеристиками, що і для фінансової системи країни в цілому, а їх роль відрізняється лише специфікою тих завдань управління, які властиві місцевим органам влади.

Розв'язання проблем формування регіональних фінансів присвячені праці О.Барановського, В.Бесєдіна, О.Василика, З.Варналія, В.Геєця, Т.Єфименко, М.Карліна, М.Козоріз, В.Копилова, А.Лазєбника. В.Опаріна, А.Тарангул, С.Писаренко, Ф.Ярошенка, І.Чугунова та багатьох інших.

Незважаючи на широке коло робіт, присвячених даній проблематиці, єдиної методики визначення величини фінансових ресурсів регіону на сьогодні не існує.

Метою даної статті є узагальнення підходів щодо визначення сутності регіональних фінансів та визначення на цій основі величини та структури фінансових ресурсів Рівненської області

Головною особливістю фінансів регіону є те, що в їх складі одночасно функціонує три підсистеми, які, з одного боку, є відносно, самостійними, а з іншого – тісно пов'язаними між собою. Такими підсистемами є: загальнодержавна, муніципальна (регіональна) та підсистема окремих господарюючих суб'єктів (юридичних та фізичних осіб), кошти яких використовуються для задоволення потреб регіону.

В економічній літературі до цих пір не існує єдиної думки щодо визначення фінансових ресурсів, їх змісту та методів впливу на ефективність господарювання. Це пояснюється значним розмаїттям думок та точок зору щодо розуміння сутності фінансових ресурсів, оскільки їх вживають фахівці різних галузей економічної науки: економічної теорії, регіональної економіки, фінансового менеджменту.

Як правило, під фінансами розуміють сукупність економічних відносин, які виникають в процесі створення, розподілу та використання грошових доходів і нагромаджень держави та суб'єктів господарювання. Щодо фінансових ресурсів – то вони виступають в якості матеріальних носіїв фінансових відносин, тобто являють собою конкретні фонди грошових коштів, що знаходяться в розпорядженні держави, окремих регіонів, а також підприємств та організацій.

Найчастіше у фінансово-економічній літературі відбувається ототожнення фінансових ресурсів і грошових засобів. Причому, одні науковці стверджують що „фінансовими ресурсами називається сукупність грошових засобів цільового призначення”. А інші характеризують їх як „грошові засоби, за допомогою яких відбувається виділення тієї частини сукупного суспільного продукту, яка ...може бути спрямована на розширення соціально-економічної системи у цілому”.

Сутність поняття „фінансові ресурси” Дронік С.В. визначає як „фінансові ресурси народного господарства, що виражають собою сукупність грошових нагромаджень, амортизаційних відрахувань й інших грошових засобів, які формуються в процесі створення, розподілу і перерозподілу сукупного суспільного продукту”[1]. У цьому визначенні зроблена спроба показати джерела ресурсів, хоча їх перелік не зовсім повний.

Деякі автори обмежують фінансові ресурси зведеним бюджетом області та децентралізованими грошовими ресурсами, що залишаються в розпорядженні підприємств. Інші трактують фінансові ресурси як кінцевий фінансовий результат діяльності всіх суб'єктів господарювання на даній території. Склад та структура фінансових ресурсів в межах країни й окремо взятого її регіону визначається політикою держави, економічними законами, рівнем концентрації виробничих об'єктів на певній території.

Проф. А. М. Зайцева до складу фінансових ресурсів регіону включає:

- бюджет області і фонди (включно із трансфертами з державного бюджету);
- ресурси підприємств і організацій усіх форм власності, за винятком фінансових посередників (чистий прибуток і амортизаційні відрахування, залучені ресурси);

- довгострокові кредити банківських установ на розвиток господарського комплексу регіону;
- інвестиції з-за меж території (у тому числі кошти іноземних інвесторів);
- кошти населення [2]

Загалом така класифікація фінансових ресурсів регіону досить об'єктивно здійснює їх поділ, але має певні недоліки. У першому пункті класифікації не визначено, які саме фонди мають бути віднесені до фінансових ресурсів. Крім того, недоцільно, на нашу думку, у склад фінансових ресурсів включати залучені кошти підприємств, адже залучені кошти одного підприємства є власними коштами для іншого. Теж саме стосується коштів населення, оскільки різного роду премії та допомоги можуть виплачуватись за рахунок прибутків підприємств. І така класифікація фінансових ресурсів веде до подвійного їх обліку. Насамкінець, не варто в склад фінансових ресурсів включати кредити банків, довгострокові в тому числі. Загальновідомо, що кредитні ресурси банківських установ формуються за рахунок депозитів фізичних і юридичних осіб, які в свою чергу вже обліковувались в складі заощаджень населення та прибутків підприємств.

Заслугує на увагу класифікація фінансових ресурсів Л. Панкевич за суб'єктами, яким належить право їх витрачання. Фінансові ресурси регіону пропонується поділяти на :

державні – кошти місцевих бюджетів, відрахування з державного бюджету, позабюджетні кошти, надходження від майнової і фінансової діяльності органів влади, цільові фонди, розпорядником яких є державні органи влади;

недержавні - кошти підприємств і організацій; кошти населення, цільові фонди, розпорядником яких є громадські організації, фізичні та юридичні особи [3].

Очевидно, що до державних фінансових ресурсів регіону належать всі ті фінансові ресурси, витрачання яких здійснюється за розпорядженням органів регіональної влади.

Перевагою такої структури є те, що у ній чітко розмежовано державні та недержавні фінансові ресурси регіону. Такий поділ дуже важливий для подальшого аналізу ефективності використання фінансових ресурсів, рівня управління ними та можливості їх прогнозування, а отже - для

визначення фінансового потенціалу регіону. Недоліки вказаної структури схожі із попередніми: в цій структурі одні пункти класифікації є складовими інших.

Досить ґрунтовною та детальною є класифікація фінансових ресурсів регіону, що розроблена Н. В. Калінюк, яка вважає, що фінансові ресурси місцевого самоврядування можуть бути класифіковані :

за способами використання: на кошти, що спрямовуються на утримання невиробничої сфери та покриття суспільних потреб територіальної громади та на кошти, що спрямовуються з метою заощадження;

за напрямками використання: на поточні – ресурси, що спрямовуються на покриття поточних витрат для підтримання життєдіяльності територій; на інвестиційні – витрати на соціально-економічний розвиток території;

за характером формування: на власні та залучені, у тому числі позичкові;

за характером використання: на універсальні та цільові [4].

М. Голубицька та І. Санін у складі фінансових ресурсів виділяють: податкові надходження до місцевих бюджетів; кошти підприємств (чистий прибуток та амортизаційні відрахування); □□кошти позабюджетних фондів; кошти населення [5]. Слід зазначити, що такий підхід є досить популярним серед російських науковців. Він досить широко використовується і на практиці, у статистичних дослідженнях, для розрахунку фінансових ресурсів російських регіонів, порівняння їх між собою за рівнем економічного розвитку, складання рейтингів регіонів. Однак чинна практика визначення структури фінансових ресурсів регіону потребує певних змін і доповнень, а також усунення незначних недоліків.

По-перше, крім податкових надходжень до фінансових ресурсів регіону необхідно зараховувати всі доходи місцевих бюджетів, тобто неподаткові надходження (доходи від власності та підприємницької діяльності, адміністративні збори та платежі, штрафи та фінансові санкції), доходи від операцій з капіталом і надходження до цільових бюджетних фондів.

По-друге, до складу фінансових ресурсів мають входити не тільки кошти підприємств (чистий прибуток та амортизаційні відрахування), а й усіх інших господарюючих суб'єктів, які

працюють для отримання прибутку, в тому числі підприємців-фізичних осіб, установ бюджетної сфери тощо.

По-третє, до складу фінансових ресурсів не можна відносити всі доходи населення, про що вже йшла мова вище, адже частина з них – витрати на придбання товарів та послуг – отримується підприємствами та виявляється в чистому прибутку і амортизаційних відрахуваннях, а інша частина – податки на доходи та майно – одночасно є податковими надходженнями до бюджету. Тому доцільним є зараховувати до фінансових ресурсів лише грошові заощадження населення, тобто нагромадження, вклади в комерційних банках, заощадження в цінних паперах та в іноземній валюті.

Дискусійним в науковій літературі є включення до складу регіональних фінансових ресурсів трансфертів з державного бюджету, оскільки, як зазначають автори [5], ці ресурси на даній території не формуються. На нашу думку, трансферти із бюджету вищого рівня до фінансових ресурсів слід відносити, тому що, по-перше ці кошти обертаються на даній території і забезпечують її соціально – економічний розвиток. По-друге, частина коштів, що формується в регіоні передається до Державного бюджету, а її в складі фінансових ресурсів даного регіону ми не обліковуємо.

Таким чином, на підставі узагальнення вищевикладеного матеріалу можна зробити висновок про те, що *фінансові ресурси регіону* - це фонди грошових коштів, які включають доходи місцевих бюджетів (з трансфертами) та позабюджетних фондів, фінансові ресурси підприємств та організацій усіх форм власності у вигляді чистого прибутку та амортизаційних відрахувань, заощадження населення, зовнішні інвестиції. Вважаємо, що саме таке визначення структури фінансових ресурсів регіону відповідає їх економічній сутності (рис. 1).

Бюджетні ресурси є найвагомішим джерелом фінансових ресурсів регіону. Потенціал інших джерел є набагато меншим.

Розглянемо більш детально складові децентралізованих фінансових ресурсів.

1. Кошти підприємств та організацій

Основним джерелом інвестування в регіоні є саме кошти підприємств і організацій, насамперед у частині амортизацій-

Рис. 1. Структура фінансових ресурсів регіону

них відрахувань і прибутку. Їх мобілізацію необхідно підтримувати на всіх управлінських рівнях, для чого необхідно:

вжити заходів щодо перетворення амортизації на надійне джерело інвестицій, насамперед на цілі технологічного оновлення, за рахунок поширення використання методів прискореної амортизації;

стимулювати реструктуризацію підприємств, яка забезпечить поліпшення управління активами, впровадження механізму ефективного фінансового планування, мотивацію до довгострокової інвестиційної діяльності.

Основна проблема розвитку інвестиційного процесу зводиться до вкрай обмежених можливостей внутрішніх нагромаджень та неспроможності приватних інвесторів

подолати проблеми нестачі капіталовкладень для пожвавлення економічного зростання. Слід зауважити, що можливим засобом для підтримки ефективного інвестування на муніципальному рівні є створення або сприяння створенню місцевих фондів для участі в інвестуванні окремих виробництв, у тому числі - шляхом випуску цінних паперів, з розповсюдженням їх серед юридичних і фізичних осіб міст області, а виручені кошти інвестують у цінні папери інших суб'єктів господарювання.

2. Заощадження населення.

Обсяги та структура коштів, що заощаджуються мешканцями регіону, найповнішим чином характеризують його дійсний фінансовий стан. У певному часовому розрізі фінансової системи заощадження населення є її останнім елементом, показники якого характеризують ефективність функціонування всіх інших її складових.

Формування заощаджень – явище багатofакторне. Сукупність факторів, що впливають на цей процес, є різноманітною, починаючи від доходів, цін і суб'єктивно-психологічних характеристик населення до політичної ситуації в країні і регіоні, причому багато з них протилежні за своєю дією.

Очевидно, що заощадження, які використовуються як засіб покриття касових розривів, через своє короткострокове існування не можуть бути використані з метою фінансування економіки регіону. Великим потенціалом у цьому напрямку є заощадження, які акумулюються на дорогоцінні товари, обумовлені мотивом страхування і, нарешті, інвестиційним мотивом. З макроекономічних позицій довгострокові заощадження є кращими. Однак не можна недооцінювати і роль короткострокових накопичень, що при стабільній ситуації завдяки своїй відновлюваності становлять найважливіший фактор регіонального економічного зростання. У зв'язку з цим необхідно звертати увагу не тільки на питання залучення довгострокових ресурсів заощадження населення, але і створення сприятливих умов для короткострокового вкладення коштів.

3. Інвестиції фінансових установ та іноземних інвесторів.

Якщо проаналізувати розвиток елементів фінансової інфраструктури, то тут варто наголосити на вагомому

значенні банківських установ, а для регіонального інвестиційного ринку – саме регіональних банків. Регіональні банки зацікавлені в розвитку економіки регіону, в котрій вони здійснюють свою інвестиційну діяльність, оскільки вони повністю від неї залежні. Кошти, як правило, вкладають у регіоні їх залучення, на відміну від загальнодержавних банків, котрі вкладають кошти в тому регіоні, де інвестиційний клімат є кращим, що, у свою чергу, призводить до переміщення коштів із регіонів з низькою інвестиційною привабливістю. Ці банківські установи знають кон'юнктуру ринку в певному регіоні і враховують її особливості при розробленні своєї інвестиційної політики.

Оцінюючи стан розвитку та роль механізму іноземного інвестування в українській регіональній інвестиційній діяльності, зазначимо, що іноземні інвестиції становлять у різних регіонах лише 3-10 відсотків від загальної кількості інвестованих коштів. Це свідчить про низьку зацікавленість іноземних інвесторів у вкладанні коштів у економіку України, що є наслідком двох основних факторів: по-перше, високого рівня ризикованості інвестиційних операцій у державі; по-друге, низького рівня поінформованості закордонних інвесторів про українські об'єкти інвестування. Цей напрям залучення інвестицій є дуже перспективним, але мало в Україні використовується.

На основі вищенаведеного визначення щодо сутності фінансових ресурсів, визначимо склад та структуру фінансових ресурсів Рівненської області (табл.1).

Дані табл. 1 свідчать, що в Рівненській області спостерігається позитивна тенденція до збільшення фінансових ресурсів, які за аналізований період зросли на 17 %. В структурі фінансових ресурсів протягом всіх років переважають централізовані ресурси, частка яких в 2012 році становила 45,8 %.

Іншим вагомим джерелом формування місцевих фінансів є заощадження населення, їх питома вага становить 26 % та іноземні інвестиції з часткою 22,2%. Досить незначною в області є частка чистого прибутку (1,7 % та 0,3 % відповідно), що пов'язано з невеликою рентабельністю підприємств області на наявність значної кількості збиткових підприємств.

Таблиця 1

**Структура фінансових ресурсів Рівненської області
(за даними обласного управління статистики)**

Показники	Роки					
	2010		2011		2012	
	сума, млн. грн.	%	сума, млн. грн.	%	сума, млн. грн.	%
Доходи місцевих бюджетів (без врахування трансфертів)	1320,23	11,6	1538,38	12,4	1740,44	13,1
Трансферти Державного бюджету	3201,89	28,3	3571,97	28,9	4338,2	32,7
Разом доходів місцевих бюджетів	4522,12	39,9	5110,35	41,3	6078,64	45,8
Чистий прибуток підприємств	-	-	209,21	1,7	44,58	0,3
Амортизаційні відрахування	661,2	5,8	765,9	6,2	757,9	5,7
Заощадження населення	2991	26,4	3284	26,5	3444,9	26,0
Іноземні інвестиції	3159,1	27,9	3011,3	24,3	2940,9	22,2
Разом фінансових ресурсів	11333,42	100	12380,76	100	13266,92	100

Оскільки, як показує проведений аналіз, у структурі місцевих фінансів переважають бюджетні ресурси, рівень фінансового забезпечення регіону в значній мірі визначається фінансовою стійкістю бюджетів (табл. 2).

Розрахунки свідчать, що бюджет Рівненської області перебуває у кризовому стані: власних та закріплених доходів не достатньо для покриття мінімальних видатків (на державне управління, освіту, охорону здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення тощо). Більше того – на їх покриття витрачається основна частка дотацій вирівнювання з державного бюджету. Все це ще раз підтверджує надмірну залежність місцевих бюджетів від державного і позначається на соціально-економічному розвитку регіону. Витрачаючи кошти на поточне споживання, органи місцевого самовряду-

Таблиця 2

**Визначення типу фінансової стійкості зведеного
бюджету Рівненської області у 2010-2012 роках**

№ п/п	Показники	Умовні позна- чення	Сума, млн. грн.		
			2010	2011	2012
1.	Власні доходи	Дв	583,08	617,03	726,48
2.	Закріплені доходи	Дз	839,29	964,60	1100,28
3.	Витрати, що враховуються при визначення обсягу міжбюджетних трансфертів	Вт	3780,2	4349,2	5197,32
4.	Дотації вирівнювання	Двир	1764,6	1820,72	2239,7
5.	Податкові доходи	Дп	1111,32	1223	1453,24
6.	Доходи бюджету з врахуванням додаткових джерел	Дв+Дз + +Двир	3186,97	3402,34	4066,45
7.	Умова віднесення		3780>3187	4349>3402	5197>4066
Тип фінансової стійкості		кризовий	Вт > Дв + Дз + Двир		

вання не підтримують належним чином пріоритетних галузей, не вдосконалюють інфраструктуру регіону, що безпосередньо впливає на економічні процеси та рівень життя населення.

Таким чином, на основі проведеного аналізу, можна визначити пріоритетні завдання регіональної фінансової політики:

стабілізація бюджетних надходжень за рахунок розширення місцевої бази оподаткування;

вдосконалення існуючих міжбюджетних відносин;

стимулювання розвитку підприємництва, забезпечення цільового використання амортизаційних відрахувань;

підвищення доходів населення;

залучення іноземних інвестицій через завершення формування законодавчої бази, яка визначає режим іноземного інвестування; створення системи реальних гарантій для іноземних інвесторів; розбудови дійової системи страхування інвестиційних ризиків; розвиток ринкової інфраструктури.

Бібліографія

1. Дронік С. В. **Методичні основи формування балансу фінансових ресурсів регіону** : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня к.е.н. / С. В. Дронік – К. : , 1999. – 16 с.
2. Зайцева Л.М. **Регіональне управління** / за ред. Л. М. Зайцевої. – Дніпропетровськ: ДФ УАДУ. – 2000. – 240 с.
3. Панкевич Л. **Напрями вдосконалення управління фінансовими ресурсами регіону** / Л. Панкевич // Регіональна економіка. – 2000. – № 1. – С. 34-43.
4. Калінюк Н. В. **Удосконалення системи управління місцевими фінансовими ресурсами**: Автореф. дис. канд. екон. наук: 25.00.04 / Калінюк Н. В. – Національна академія державного управління при Президентові України. – К. : – 2005. – 21 с.
5. Голубицкая, М. В., Санін І.І. **Социальноэкономическое положение регионов России: оценка современного состояния, проблемы, перспективы.** / М. В. Голубицкая, И. И. Санін. – М. : СатурнС. – 2001. – 151 с.

Рецензент: д.е.н., професор Павлов В.І.

УДК 911.3:33

Ю. С. ЦАЛ-ЦАЛКО
Т. Ю. ПРИЙМАЧУК
Є. І. ХОДАКІВСЬКИЙ

НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ ТА ОСВІТЯНСЬКИЙ КЛАСТЕР «АГРОСВІТ ПОЛІССЯ»

У статті досліджуються проблеми оперативної та стратегічної реструктуризації підприємств. Обґрунтовано необхідність активізації процесів стратегічного розвитку кластерних утворень як інструменту підвищення конкурентоспроможності країни.

© Цал-Цалко Ю. С. – д.е.н., професор Житомирського національного агроекологічного університету;

© Приймачук Т. Ю. – к.е.н., ст. н.с.; завлабораторії економіки ІСПП НААНУ;

© Ходаківський Є. І. – д.е.н., професор Житомирського національного агроекологічного університету